

ツンドラ, اردن ت

ja eará Sámis gárgidan sánit

Sámegillii bohtet beaivválaččat sánit eará gielain, earenoamážit riikkaid eanetlogugielain. Dat dagaha muhtumin hástalusaid go galgat gulahallat rájaid rastá. Muhto vaikko eanetlogugielat leat eanetlogugielat ja sámegiella unnitlogugiella, de sátnejohtolat ii mana dušše dan guvlui ahte sámegillii boadášedje ain eanet ođđa sánit muhto eará gielat eai oččoše makkár ge mávssu daid ovddas. Sámegiella bealušteaddjit háliidit dávjá doalahit sámegiella sámegiella sániid, muhto duollet dalle muhtun sánit suđdet sámegiella olggobeallai.

Joike ja *lavvo* leat oahpes sánit dárogielas. Seamma láhkai suomagiella gullat sániid *joikata* ja *laavu*. Dat guhte máhtá sámegiella ja dovdá sámi kultuvrra ii dárbbas guhkás smiehttat, gos bohtet dákár sánit dáro- dahje suomagillii – dahje *joik* dahje *yoik* engelasgillii. Seamma gielas leat gitta dárogiella virggálaš sátnegirjjiid rádjai váldán maddái dákár sániid go *kjerris*, *kommag*, *mudd*, *noaide*, *pesk*, *pulk*, *raide*, *seide*, *sida* ja *stallo*. Dát eai leat šat sámegiella sánit, muhto sámi loatnasánit dárogielas. Sullasaš sánit gávdnojit maddái ruoŋa- ja suomagielas. Ja de vel áinnas *same*, *samisk* ja *saamelainen* – dat maid leat vuolgán sámegiella ja buhtten boares sániid.

li leat stuorra imaš, ahte eará gielat leat luoikkahan sámegiella dakkár sániid dego *joike* ja *stallo*, go

daid duohken leat áššit mat leat gullan namalassii sámiide eai ge ovdamearkka dihte dážaide. Lea maid áddehahtti, ahte suomagiella sánit *kiiruna* ja *naali* leat váldon gielas man hállit leat vuos dovdan gironiid ja njálaid mat gullet Sámi lundui. Suomagiella davimus suopmaniin dakkár sánit leat čuđiid mielde.

Balssat duoddaris

Gávdnojit dattetge maddái dakkár sánit, mat leat gárgidan sámegiella dan láhkai, ahte dat leat ožžon ođđa gielain ođđa eallima, kánske johtán birra máilmmi – ja de muhtumin máhccan ođđalágan hámis ruovttoluotta sámegillii. Máilmmi eanemus dovddus sámi sátni lea jáhku mielde *tundra*. Tundra lea okta nu gohčoduvvon bioma- dahje ekosystematiipa, mii lea mihtilmas dakkár muorahis báik-

kiide go Sámi duottarguovllut. Sámegillii dát sátni dieđalaš tearbman lea bohtán eanetlogugielain, muhto dat lea bohtán dušše ruovttoluotta: *tundra* lea rievtti mielde álgoálggus seamma sámi sátni go *duottar*. Duoddarat gávdnojit dieđus maiddá Ruošša bealde Guoládatnjárggas, gos hállet gielddasámegiela. *Duottar* lea gielddasámegillii *tuundar*, dahjege sin bustávaiguin čállon тундра. Dán sáni, dahje kánske genitiivahámi *tuundra* (тундра), davvisámegillii *duoddara*, leat dasto ruoššat luoikkahan iežaset gillii áibbas dego ránnját lávejit dahkat: Duot orru buorre ja lea váilon mis, hás mii sáhttit luoikkahit duon.

Nie de ruoššagillii lea juo áigá ihtán sátni тундра, mii lea min bustávaiguin *tundra*. Seamma láhkai dat čállojuvvo maiddá eará Davvi- ja Oarje-Eurohpá gielain dego dáro-, ruoŋa-, suomagielas – ja maiddá engelasgielas ja spánskkagielas, maid hállet badjel miljárda olbmo miehtá máilmmi. Ja tundra lea tundra – ja duottar lea duottar – vaikko dat čállojuvvošii dego *toundra* fránskkagielas dahje τούνδρα greikagielas. Ii ge das ge nohkka: hebreagillii čállet תרדנט, arábagillii ges اردننت, hindigillii टुण्ड्रा ja japánagillii ツンドラ – muhto bustávaidda duohken leat ain sátnit maid jietnadit sullii seamma láhkai go *tundra*.

Tundra orru leamen eanemus dovddus sámi sátni mii lea leavvan miehtá máilmmi. Okta nuppi luondudiehtagas sátni lea *palsa*, nugo dat čállojuvvo ovdamearkka dihte engelas-, spánskka- ja suomagielas, dahje *pals* dáro- ja ruoŋagielas. Dan meark-

kašupmi lea oktageardánit *balsa*, dat lea oainnat justa dat seamma sátni mii lea vuos adnojuvvon Sámis gos leat balsat eanet go májgga eará guovllus. Dieđus ovdamearkka dihte Canada ja Alaska álgoálbmogiin leat iežaset namahusat iežaset balssaide, muhto geologalaš engelasgiela tearbma lea maiddá Davvi-Amerihkás *palsa*.

Sámi elefánttat

Sámis leat duoddariid ja balssaid lassii maiddá eallit, eai ge dušše bohccot muhto riddoguovlluin maid earret eará morššat. Sámegiela *morša* lea fas okta sátni, mii lea leavvan viidát. Vaikko *morša* lea dálá engelasgillii *walrus*, de boares engelasgiel namma dasa leamaš *morse*. *Morša* lea *morse* maiddá fránskkagillii, ja spánskkagillii ges dat lea *morsa*. Dát sátnit orrot bohtán dáidda gielaide seamma láhkai go *tundra* – ruoššagiela bokte, mas *morša* lea *morž* (морж). Ja nu go *tundra*, de maiddá dát leamaš álgoálggus sámegiela sátni, man ruoššagiella lea luoikkahan ovdal go lea luoikan ain ovddos guvlui eará gielaide oarjin. Ná leat sámi morššat fárren ođđa guovlluide.

Suomagillii *morša* lea *mursu*, ja dat maid lea sámi loatnasátni. Muhto suomagielaš dovdet maiddá ealli man gohčodit *norsu*. Dat lea hui guhkin eret morššain, muhto nuppe dáfus man nu láhkai lahka. Morššat leat oainnat leamaš dehálaččat daid čálamiid dahjege earenoamáš, stuorra ja divrras gaikkodanbániid dihte. Daid birra leat johtán ságot maiddá doppe gos ii oktage leat moršša goassege oaidnán ge. Lea lunddolaš ahte dain guovlluin

dološ olbmot eai leat riehta ádden mii dat *mursu* duođaid lea, gos orru ja mo lea olggos oaidnit. Ja de leat leamaš eará sullasaš čalámat dahjege divrras, earenoamáš bánít mat leat maiddáí boahrán gos nu guhkkín eret, nuppi eallis man ii oktage leat oaidnán. Muhtumat dattetge oidne juoidá, go muhtun Suoma olbmot fitne moršabivddus Norggas. Sii gohčodedje dan ealli sániin *norsu*. Hámit *nursa* ja *nursu* leat maiddáí adnon. Muhto go eatnasat eai riehta ádden mas lei sáhka, de sátni *norsu* šattai juo máŋga čuođi jagi dassái mearkašit maiddáí dakkár ealli, mii ii leat morša, muhto ealli, man čalámat namuhuvvojit maiddáí Biibbalis – elefántta.

Vuos eai gal Suomas gohčodan elefánttaid sániin *norsu*, muhto sátni *norsunluu* mearkašii elefántabáni. Ja de geavai nu ahte suomagillii idii sátni *norsu* mii šattai mearkašit elefántta – dan dovda meahhtun guovlluid dovda meahhtun, stuorra ealli, man bánít, dávtit dahje čalámat orro leamen nu earenoamáš fiidnát ja divrasat. Ja de loahpas suomagiela sánit leat eallán ja rievdan nu, ahte dál suopmelaččat dovdet guokte iešguđetlágan ealli maid čalámiidda ii várra leat šat lohpi oba hipmudit ge: *mursu* (morša) mii ain eallá gos nu guhkkín, davvelis go sápmelaččat, ja de *norsu* (elefánta) mii ain eallá gos nu guhkkín – máddelis go syden. Nuppiid sániiguin suopmelaččat gohčodit dál elefánttaid sániin *norsu*, man leat ožžon sámegiela, muhto bonjadan nu ahte sihke sáni hápmi ja mearkašupmi leat juo mealgat gáidan das ahte sápmelaččat gohčodit moršša *moršan*. Ná sáhtta sámi sániide geavvat.

Sámi vuohki gievkkanis

Muhtumin sámegiela sánit leat ožžon olgomáilmis áibbas ođđa eallima. Muhtun sániid álgoálgošaš mearkašumiid ja ođđa sániid gaska sáhtta leat vel stuorát go morššaid ja elefánttaid gaska. Ovdamearka dihte suopmelaččain lea hui earenoamáš *vuohki* go ráhkadit gáhkuid: láibu bidjá dáiggi dan vuohkái, ”dan vuogi sisa”. Gaska-Eurohpás ges hállojuvvo sámegiela gáiddus fuolkegiella, ungaragiella. Doppe leat máŋga miljovna olbmo geat geavahit sámi *minttaid* minsttarin, mállen dahje málan vaikko makkár ulbmiliid várás. Mo ja manin?

Sámegiela ja suomagiella leat leamaš álo ránnjážat. Dat leat luoikan ja luoikkahan sániid ovddos maŋás. Sámi loatnasánit leat dávjá váldon suomagillii dihto ministariid mielde. Davvi-Suomas leat suomagillii luoikan maiddáí sáni *vuohki*, muhto suomagillii dát *vuohki* lea duokkár dábálaš ministariid mielde heivehuvvon hápmái *vuoka*. Dattetge dálá suopmelaččat eai dábálaččat dovdda dán sáni eará mearkašumis go ahte dat lea lihtti man geavahit ovdamearka dihte dalle go láibut gáhkuid.

Sivvan dasa ahte sámi *vuohki* lea šaddan suomagiela sátnin *vuoka* mii mearkaša gáhkko-, láibedahje eará foarpmiid lea aiddo dat – dat, ahte dan mearkašupmi lea ’foarbma’. Sámegiela sátni *foarbma* lea oainnat boahrá skandinávalaš gielain, main dat áinnas lea *form*. Muhto maiddáí *vuohki* lea muhtunlágan *form*. Sámi-dáru sátnegiriji mielde *vuohki* gal lea *máte* dahje *metode*, muhto nu lea maid leamaš suomagiela *vuoka* dain davimus suopmaniin maidda dat lea vuos sámegiela váldon.

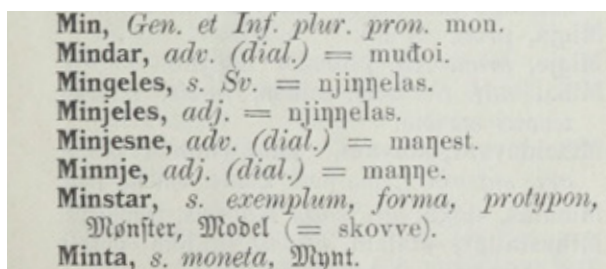

Muhto *vuoka*-sánis álggii ođđa eallin dan manjá go dat biddjui sátnegirjiide, vuosttaš háve 1860:s. Gustaf Erik Euréna *Finsk-svensk ordbok* oainnat muitala, ahte *vuoka* lea ruoŋagillii *sätt* dahje *form*. Ovdamearkan sus leat sánit *siihen vuokaan tehty*, ruoŋagillii jorgaluvvon *gjord på det sättet, efter den formen*. Sámegillii dát livččii sullii *dan vuohkái dahkkon*. Dá oaidnit vel dan ahte álggus davvisuopmelaččat gal áddejedje mii dat *vuohki* dahje *vuoka* lea ja maid dat mearkkaša. Muhto de Máttá-Suomas gii nu čálligođii málestangirjji ja háliidii diehtit mii livččii *form*, nugo ruoŋagiela *kakform* dahje *tårtform*, suomagillii. Olbmot gal lohke *formu* dahje *vormu*, muhto go girječállit háliidedje ealáskahttit suomagiela ja geavahit dan maiddái dáblaš čállingiellan, duokkár ruoŋagielat eiseválddiid sániid sadjái háliidedje suomagielat sániid. Dalle de sátnegirjiin gávdnui álkit veahkki: *form* han lei gus-

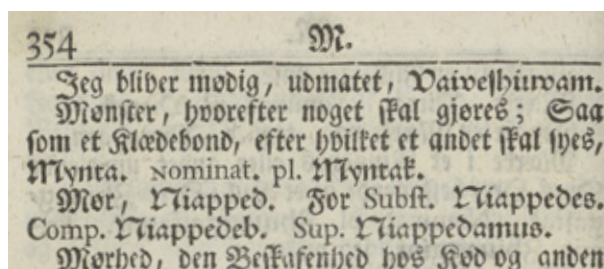
Wuoka an s. sätt, form, siihen vuokaan tehty gjord på det sättet, efter den formen.

G. E. Eurén 1860: Finsk-Svensk Ordbok

to albma suomagillii *vuoka*. Go ráhkadedje gáhkuid, de heivii gusto bidjat dáiggi *siihen vuokaan*, "dan vuohkái". Nuppiid sániiguin *vuoka* oaččui áibbas ođđa mearkkašumi boastoáddejumi bokte: ruoŋagiel jorgalus *sätt, form* áddejuvvui dan láchkai ahte *form* sisttisdoalai maiddái gáhkkofoarpmat. Ja loahpas geavai dasto nu ahte Máttá-Suomas eai oba oahppan dan, ahte davvisuopmelaččaid *vuoka* lei álgoálggus vuohki bargat ja doaimmat, ii makkár ge gáhkkofoarbma.

J. A. Friis 1887: Ordbog over det lappiske Sprog

Knud Leem 1756: En Lappesk Nomenclator efter den Dialect, som bruges af Fjeld-Lapperne i Porsanger-Fjorden

Sámi minttat ja Ungára minstarat

Okta sámegiela sátni lea vánddardan gillii ja atnu man ii vuosttamužžan livčče sámi sánis vuordán: Ungáragielas leat juo moaddečuodji jagi geavahan sáni *mint*, man mearkkašupmi lea ‘minsttar’ dahje ‘málle’. Álgovuodđu dán sátnái lea sámegiela sátni *mint*. Sámegiela sáni gáldun leamaš dieđus dáro- ja ruotagiela *mynt*, muhto Ungára gielladutkit leat dan liikká gávdnan sámegiela sátnegirjiin ja jurddašan, ahte *mint* lea albma duohta sámegiela sátni mii heive bures maiddái ungaragillii. Ja maninba ii heiveše, go dál leat sullii logi miljovvna ungaralačča geat dán sáni dovdet ja geavahit. Muhto manin *mint* mearkkaša doppe minstara dahje málle? (Ungáras leat dieđus maiddái minttat maid gohčodit sániin érme, muhto dat ii gula dán muitalusii šat ollege.)

Li leat gal áibbas čielggas manin ná lea geavvan, ahte sámegiela *mint* mearkkaša Gaska-Eurohpás minstara. Buoremus árvalus orru dattetge leamen dat, ahte maiddái Ungáras leat ádden boastut sátnegirji. Rievtti mielde sivvan lea várra muhtunlágan feaila sátnegirjji: Okta vuosttaš sámegiela sátnegirjiid lea Knud Leem čohkken dánskka-sámi sátnegirji jagis 1756. Doppe orru njulgestaga váilumin juoga, go dat ii muital maidege das mii livččii *mynt* sámegillii, muhto dánskkagiela *mønster* lea sátnegirji mielde sámegillii *mynta*.

Dieđus muhtumin sánit vajálduhttoj ja sáhtá govahallat, ahte sámegiela livččii 1700-logus gávd-

non sátni *mynta* mii lea mearkkašan minstara (*mønster*). Dattetge orru eanet jáhkehahtti, ahte dološ sátnegirjji lea feaila: Doppe orru dego váilumin okta linjá mii muitalivččii mii lea *mønster* sámegillii ja mii ges *mynta* lea dánskkagillii. Nuppiid sániiguin sáhtta oainnat jurddašit, ahte sátnegirjji leat suddan oktii minstarat ja minttat. Manjit sámi-dáru sátnegirjiin lea ge nu ahte *minstar* (*minsttar*) ja *mint* leaba badje-badjálagaid, nugo alfabehtalaš ortnega mielde galgá leat. Muhto seamma láhkai go sii geat válde suomagillii sániid *norsu* (elefánta) ja *vuoka* (foarbma), de eai ungaralaččat ge máhtán sámegiela nu olu ahte livčče fuobmán ahte *minsttar* ja *mint* leat guokte sierra ášši maidda leat guokte sierra sáni.

Giitu buriid sániid ovddas

Muitalusat das mo suomagiella lea ožžon Sámis sáni gáhkkofoarbmi ja ungaragiella ges sáni minstarii leat oalle mohkkái. Eanet áddehahtti, muhto ii gal vuorddehahtti, lea muitalus Jiekŋameara *morššas*, man suopmelaččat leat oaidnán Afrihká safáris oktan ledjoniiguin ja giráffaiguin. Eanemus áddehahtti ja mearkkašahtti lea dattetge dat, ahte sámi duoddarat leat addán stuorra máilbmái sáni *tundra*, mii lea boahán ruovttoluotta biologalaš tearbman mii heive maiddái sámegillii ja ovdamearkka dihte skohteriid ja biillaid namman. Dát leat vuogas sánit ja rikkes sámegiella sáhtášii addit máilbmái ain eanet dákkáriid.

